

UN NOU ESTIL DE VIDA, EN UN MÓN EN TRANSICIÓ, PER TENIR CURA DE LA CASA COMUNA

Aquesta ponència no és una proposta de reflexió en profunditat sinó una certa perspectiva panoràmica que, amb la inspiració de l'encíclica *Laudato Si'* del papa Francesc, vol aportar alguna llum a aquest temps de transició i de canvi. Tractaré els tres conceptes del títol: en primer lloc, **la casa comuna**. A continuació, per què el món està avui en crisi i en un procés de **transició** profunda? Per acabar recapitulant sobre el gran desafiament: la necessitat d'un **nou estil de vida** i d'una conversió personal i col·lectiva.

Tenir cura de la casa comuna

La referència a la casa comuna és de la carta encíclica *Laudato Si'*. El papa Francesc reflexiona sobre la crisi ecològica amb una visió a escala del Planeta. Més enllà de "l'home", centre de la creació, contempla la biosfera com una comunitat que és l'objecte de la creació. El planeta sencer és el sistema, el que en termes econòmics en diem un sistema, o millor, l'ecosistema on flueix la vida en virtut de les relacions i les interaccions entre tots els seu agents. Francesc ens invita en la *Laudato Si'* a entendre la importància de tenir cura del "tot", que és la casa comuna, abans que la "part", és a dir, l'individu per combatre l'individualisme i l'homocentrisme tan propi de la nostra cultura. La crisi climàtica està despertant avui la consciència de planeta, i per tant de comunitat que habita en una casa comuna.

Acabem just de presentar a Barcelona l'associació *OIKIA, propostes verdes per transformar*¹, que és un espai de la gent i dels sectors socials i econòmics que treballen per transformar la societat de forma solidaria i ecològica. OIKIA (o OIKOS) és una paraula del grec que significa "la casa comuna" amb referència a una unitat social i econòmica que té cura de si mateixa. Per a nosaltres la comunitat és la humanitat, i la casa comuna és el planeta.

La nostra civilització tecnològica ha travessat fronteres i barreres físiques, abans inimaginables, desafiant la idea de límit. Des de la revolució industrial s'ha imposat, contra tota evidència, el creixement il·limitat. Però el sistema biofísic que suporta les nostres economies i la mateixa vida ve acotat per la disponibilitat d'energia i de recursos materials, i també per la capacitat metabòlica dels ecosistemes. Sobrepassar-la ens aboca al col·lapse. Vaig mirar d'expressar-ho en un article: "L'última frontera no és l'espai interestel·lar d'Star Trek sinó el planeta que ens atrapa i confina. És l'única frontera que té algun sentit a considerar: el límit infranquejable l'imposa la llei de la gravetat (g) que atrapa per la indisponibilitat d'energia per a l'exportació material. El món semblant més proper és inabastable, existeixi o no. La nostra materialitat adaptada en forma i funció a la física d'aquest planeta i no de cap altre ens encarcera per sempre"(El planeta, la darrera frontera, 2021²). La possibilitat de supervivència de la

¹ <https://www.oikia.eco>

² <https://transeundum.blogspot.com/2021/06/la-darrera-frontera-el-planeta.html>

nostra espècie està condicionada a tenir cura del que hi ha dins dels límits: el planeta, que és la nostra casa comuna.

Fa pocs dies vaig veure la pel·lícula documental *La Carta* sobre el canvi climàtic basada en l'encíclica del Papa, que explica a través de diverses persones de diferents llocs del planeta les conseqüències i amenaces ja molt evidents i preocupants d'haver descuidat la casa comuna. Vivim en un sistema que s'ha desentès de la comunitat. Un té avui la percepció de que som una comunitat, poseu-li el domini que vulgueu: Catalunya, Espanya, Europa, el Món, que no es preocupa per la casa comuna ni des del punt de vista de les persones ni tampoc de l'economia ni de l'ecosistema. Ens hem desentès de la comunitat. El papa Francesc diu: "No habrá una ecología sana y sostenible, capaz de cambiar algo, si no cambian las personas, si no se las anima a optar por otro estilo de vida menos voraz, más sereno, más respetuoso, menos ansioso, más fraterno" (*Laudato Si'*. 2015). No hi ha dues crisis separades, una ambiental i una social. És la mateixa, és una crisi complexa socioambiental. El Papa ens invita a canviar l'estil de vida per aturar l'explotació del planeta i la gran injustícia amb els qui hi vivim. Aquesta és la tesi principal del que voldria que reflexionem plegats des de l'abordatge modest, sense caure en el derrotisme, de l'anàlisi de la realitat que vivim. Soc de ciències, per tant us parlaré més d'economia que no pas de teologia o d'espiritualitat, que no en sé.

Un món en crisi, en transició

L'experiència que palpem les persones que vam néixer a la segona meitat del segle passat, enmig d'un període de creixement i expansió de l'estat del Benestar a les economies desenvolupades, és que ara anem encadenant un seguit de crisis, totes elles de dimensió i conseqüències desconegudes. No totes les crisis actuals tenen la mateixa causa però sí una casuística comuna: Estem sobrepassant els límits físics del planeta (la casa de tots). Els professors Denis i Donella Meadows i Jorgen Randers ho van advertir —ara ha fet 50 anys— en l'informe del Club de Roma *Els límits del creixement* (1972). El món no ha rectificat. Hi ha una percepció de desesperança davant d'un món dislocat. Un món en trajectòria de col·lapse. Vaig escriure fa algun temps en un article: "El canvi climàtic és ja el major desafiament. Aquesta generació ha trigat 30 anys a reaccionar davant l'evidència de l'origen antropogènic de la desestabilització del clima. Cada minut que passa s'agreuja l'amenaça per a la humanitat. Les contramesures per fer front a una probable catàstrofe ambiental, econòmica i humanitària centraran els conflictes, les aliances, i les polítiques nacionals i internacionals d'aquest segle. Les possibilitats que tenim d'aturar el canvi climàtic són escasses o nul·les. I la capacitat de resiliència per sobreviure'l la vam perdre fa temps com espècie. Ara només ens queda la política i la fraternitat" (Fugida del paradís, S. Clarós, 2018³). De quines crisis parlem?:

Una crisi ecològica i crisi climàtica que terroritza per les conseqüències que es comencen ja a viure a determinats indrets del planeta, que afecta sobretot a les societats més

³ <https://transeundum.blogspot.com/2021/08/fugida-del-paradis.html>

vulnerables a les sequeres severes i persistents, provocant grans migracions amb efectes dramàtics com els morts a la Mediterrània. És un fenomen mai abans vist que espanta per la dimensió colossal que pot tenir sobre les poblacions i les seves economies.

Una crisi energètica que afecta les economies industrials per la imperiosa necessitat d'abandonar el més aviat possible els combustibles fòssils davant l'escalfament global i també pel declivi dels jaciments planetaris. És especialment greu perquè el sistema econòmic té una enorme dependència energètica impossible de satisfer amb energia renovable, que obligarà a reduir dràsticament l'activitat industrial, el transport i la mobilitat, la construcció i també la producció d'aliments, afectant l'ocupació a la indústria i els serveis, el turisme, els hàbits alimentaris i, en general, l'estil de vida que coneixem a Occident.

Una crisi econòmica que té causes diverses: les pròpies dels cicles del capitalisme industrial (com veurem més endavant), i també altres causes que han sobrevingut pel sobrepassament en el consum de recursos com l'energia, minerals crítics i escassos, i també pel desbordament de la capacitat regenerativa dels metabolismes planetaris davant l'emissió a l'atmosfera, la dispersió de contaminants, la pèrdua de biodiversitat, l'acidificació dels mars i oceans, entre altres. A Europa, s'ha agreujat la crisi per la guerra d'Ucraïna que està complicant l'abastament energètic i en conseqüència ha desbocat la inflació a les economies continentals.

La crisi econòmica té efectes socials i polítics molt rellevants, derivats de la pèrdua de confiança en les institucions. Es va copsar aquest descrèdit amb la intensa protesta del 15M, que va reconfigurar parlaments, va projectar populismes que no han deixat de sacsejar la democràcia arreu amb un insòlit creixement de partits d'extrema dreta i neofeixistes a Europa, i també vivint lideratges contraculturals nefastos com els de Donald Trump als EUA o Bolsonaro al Brasil. El signe d'aquest temps és la inestabilitat social i política pròpia d'un període de Transició.

Els cicles del capitalisme industrial: la digitalització

D'ençà que el coneixement científic va substituir la raó divina com a única explicació de l'univers, les innovacions científicotècniques es van erigir en motor d'un sistema econòmic i social materialista enfocat al consum de masses. El capitalisme industrial dels dos darrers segles que, per altra banda ha creat una "riquesa" mai abans vista ni tan mal repartida, respon a un patró de comportament que es repeteix periòdicament.

L'actual cicle de la digitalització⁴ va començar el 1971 amb el microprocessador de la marca Intel. La microelectrònica va donar ales a desenvolupaments matemàtics per convertir les magnituds físiques en equivalents numèrics: va aparèixer la música digital (el CD), les transmissions digitals (el mòbil, Internet...), la indústria 4.0, ara la intel·ligència artificial... Poc després, amb la crisi del petroli (1973) i l'extensió de la

⁴ <https://transeundum.blogspot.com/2020/07/la-revolucio-digital.html>

ideologia neoliberal, s'evidenciava l'obsolescència del cycle industrial anterior (l'automòbil, les drassanes, l'acer, etc.) molt intensiu en energia i en ma d'obra. Les velles indústries perdien competitivitat, i es veurien reemplaçades per una nova tecnologia: la digital. Bufaven vents neoliberals. Les empreses industrials, pressionades per uns mercats molt madurs i globalitzats, i l'exigència de rendibilitat dels mercats financers, compensaven les pèrdues de productivitat amb acomiadaments, deslocalitzacions, desregulació i precarietat laboral. La reconversió industrial, a l'Espanya de Felipe Gonzalez, va tancar moltes empreses deixant gent a l'atur i regions depauperades. El capital financer es refugiava en els negocis especulatiu, inflant les bombolles de la construcció, les hipoteques, el turisme low-cost, i altres, fins que van esclatar.

El crac financer de 2008 és l'equivalent al de 1929, en el cycle tecnològic anterior, el de la producció en sèrie i consum en massa, amb l'emblemàtica indústria de l'automòbil que donaria nom al model "fordista" de producció en cadena. Els anys que vingueren a continuació d'aquell esfondrament (anys 30 del passat segle) van estar agitats per la recessió econòmica, el populisme i el feixisme, amb una guerra civil a Espanya i la Gran Guerra europea. La dècada següent a l'enfonsament de Lehman Brothers (2008), seguint el patró dels cycles tecnoeconòmics, ha reproduït la recessió i el populisme, com s'ha explicat més amunt. Els economistes evolucionistes anomenen a aquest període del crac borsari i la recessió econòmica "de reacomodament". És un temps de tocar fons, que serveix perquè l'Estat recuperi el control de l'economia que havia cedit als lobbis financers globals, perquè les inversions es redirigeixin a la nova indústria, ara digital. Després de la guerra mundial (en el cycle anterior) l'economia destrossada es va enlairar gràcies al *Recovery plan* (Pla Marshall). Ara, semblantment, a Europa tenim el *Green New Deal*, l'anomenat *Pla Europeu de Recuperació, Transformació i Resiliència*, alimentat pels fons Next Generation, que rellançarà l'economia del cycle digital, amb inversió, regulació i control públic, per generar 20 o 30 anys més de creixement i benestar. Aquesta és l'expectativa que ensenya la història dels cycles econòmics en el capitalisme industrial.

El rellançament industrial després de la recessió, que fa renéixer el sistema capitalista, és possible perquè el nou paradigma tecnològic ha canviat el sentit comú social produint canvis substancials. Vaig escriure fa algun temps: *"El món que emergeix de la tecnologia digital ho està transformant tot: l'oci, el treball, les relacions humanes, la manera de viure: Wikipedia ha deixat obsoletes les enciclopèdies. Whatsapp està substituint les trucades telefòniques, i l'e-mail ha redefinit els serveis de Correus. Amazon ha canviat el comerç. La banca digital tanca oficines i caixers automàtics. La Intel·ligència Artificial substitueix especialistes en diagnòstic mèdic i agents d'assegurances o de borsa. Les plataformes online suplanten les agències de viatges. Els navegadors GPS han fet caure en desús els mapes de carreteres, les guies urbanes i els plànols. Spotify, Instagram i Youtube han transformat el domini del mercat del so i la imatge. Així podríem anar citant, un darrera l'altre, exemples de com i fins a quin punt l'economia digital està*

transformant el món del treball, l'estil de vida i la mateixa democràcia.” (Transicions, CCOO, S. Clarós i altres, 2021⁵).

El canvi de paradigma, un cop s'ha fixat la nova tecnologia, és global. Neix un món que en deixa enrere un altre. Ara ens trobem en el punt de desplegament d'aquest nou món, amb un munt de contradiccions i d'incomprensions com el trasbals que suposa, per exemple, les normatives de pacificació del transit i zones de baixes emissions a les ciutats. O també els conflictes ocasionats per la desatenció personal en la banca, el comerç, les empreses de serveis, inclús la pròpia administració pública, que perjudiquen les persones digitalment més vulnerables. I també amb l'oportunitat que significa l'aparició de nous mercats, noves professions, nova demanda de ma d'obra pel desplegament de les renovables, la construcció de noves infraestructures digitals, els nous serveis de mobilitat sostenible o la creixent demanda de serveis de cures a les persones, i també per tenir cura del medi natural, els boscos, la descontaminació, etc. Aquest és el món en transició. Dels efectes sobre el treball en vaig parlar a *El treball del futur. Un canvi d'època* al número 7 de la revista *Salillum* la primavera de 2018⁶.

Canvi de model econòmic

La teoria econòmica que ensenyen la majoria d'universitats i escoles de negocis considera que l'economia és el sistema on transcorre el procés de producció i consum. Una comptabilitat que es mesura només pel valor monetari que genera, i no té en compte els balanços físics.

La crisi climàtica no fa més que evidenciar que hem de canviar el model malbaratador per un nou paradigma: la bioeconomia circular. Una nova definició de sistema econòmic que no ignori el medi natural en la comptabilitat. El model neoclàssic vigent només comptabilitza el valor monetari generat en el procés de producció i consum, sense tenir en compte la comptabilitat material d'allò que s'extreu de la naturalesa, com si els recursos no s'haguessin d'esgotar mai. I també ignora el que s'hi aboca com a residu sense valor de mercat un cop processat i consumit, com si la terra, els mars i l'atmosfera ho poguessin digerir sense conseqüències. Aquest model econòmic capitalista que només veu el valor monetari condueix a l'exhauriment de les matèries primeres, el deteriorament del medi natural i la intoxicació per la dispersió de contaminants. Hem de passar d'un model d'economia lineal que extreu els recursos de la naturalesa, els transforma en bens i serveis, els consumeix i llença els residus novament al medi natural, a un model de bioeconomia circular que es nodreixi majoritàriament de recursos renovables, que recuperi, repari, reutilitzi i recicli els materials un cop consumits. Que prioritzi, enlloc de majors quotes de benestar, la major eficiència energètica dels processos i el menor consum material.

⁵ <https://www.ccoo.cat/wp-content/uploads/2022/04/transicions-quan-parlem-de-transicions-ens-referim-a-un-present-de-canvi.pdf>

⁶ <https://acocat.org/mediateca/salillum-n-7>

Mirant la nostra economia, Catalunya ha de transformar el model industrial per evitar el col·lapse. La indústria catalana exporta per sobre la mitjana de la UE, però amb una molt gran dependència de matèries primeres, bens tecnològics i recursos energètics, que importa de l'exterior. Aquesta gran dependència per sobre del 70% és una gran amenaça per a un futur no llunyà. L'augment dels preus de l'energia i de les matèries primeres importades, que no deixaran d'augmentar, restarà competitivitat a la nostra indústria si no canviem de rumb. Per altra banda, els principals recursos del país que són l'energia renovable (el sol i el vent), les masses forestals, que ocupen el 64% del territori, i el sòl agrícola que hem abandonat durant els darrers decennis, són una font de riquesa inexplorada. La transformació del model econòmic passa doncs per un desplegament de les renovables en el territori i el mar. Així com l'aprofitament industrial de les biomasses forestal, agrícola i ramadera, i dels residus orgànics, entre altres. La reconversió industrial i del sector primari necessita fer grans inversions en algunes cadenes de valor com la indústria de la fusta, del paper, tèxtil, farmacèutica, química i biocombustibles. Repensar el sector primari per produir més proteïna vegetal que no pas animal. Introduir tecnologia digital en la gestió dels cultius per fer front a la sequera i reduir l'ús de fertilitzants sintètics. Finalment, transformar les refineries en biorrefineries que transformin les biomasses en productes per a la química industrial i biocombustibles. No m'allargo més perquè aquest repte és immens, i a Catalunya anem molt endarrerits en la transició.

Recapitem: un canvi d'estil de vida per sobreviure a les crisis

L'exhauriment de matèries primeres minerals i energètiques, l'escalfament global, el malbaratament dels recursos i la supèrbia i la cobdícia com actitud d'una societat opulenta porta el sistema econòmic a la crisi i qüestiona profundament l'actitud i l'estil de vida.

La revolució industrial: La disponibilitat d'energia barata i abundant, junt al saber científicotècnic i el paradigma del creixement de l'economia liberal de mercat, han forjat un model de societat que, temptat per la cobdícia humana, ha desenvolupat en els dos darrers segles una societat materialista, de consum, malbaratadora, d'acaparament i afany de riquesa... Aquesta és l'ànima, en definitiva, del capitalisme que destrueix el medi natural, alhora que professa la injustícia distributiva.

Dins el períple del cicle tecnoeconòmic, ens trobem ara immersos en el període de desplegament del paradigma de la digitalització i la sostenibilitat. És hora de transformar el model econòmic.

Hi ha un "pla Marshall": el Green New Deal, i els fons europeus Next Generation per transformar l'economia i l'actual model de progrés que s'ha demostrat impossible. El nou model de "progrés" implica austeritat i un nou estil de vida renunciant a la riquesa, als privilegis, reclamant inclusivitat i justícia social.

El papa Francesc ens invita a l'encíclica *Laudato Si'* a una conversió ecològica: a "*prendre dolorosa consciència, atrevir-nos a convertir en sofriment personal allò que li passa al Món*". Només canviarem si escoltem "*...el gemec de la germana terra, que s'uneix al gemec dels abandonats del món, amb un clamor que ens reclama un altre rumb. Mai no hem maltractat i ferit la nostra casa de tots com en els darrers dos segles*". No hi ha doncs dues crisis separades, una ambiental i una altra social, sinó una sola i complexa crisi socioambiental. La pobresa, l'exili, la migració, l'exclusió, són la mateixa crisi. No hi pot haver justícia social sense justícia ambiental. El crit de la terra és el mateix crit dels pobres. En conclusió, el Papa ens diu que l'home no és el centre, sinó la comunitat formada per l'home i la dona i la resta d'éssers que formen la casa comuna, l'ecosistema sense el qual no té sentit la nostra existència.